# *keramiske noter 48/2018*

*24. årgang*

*Keramikkens Venner*


## Reviews · Besprechungen · anmeldelser · Besprechungen · Reviews

***redigeret af Gunnar Jakobsen***

***Raffinesse im Akkord.*** *Meissner Porzellanmalerei und ihre grafischen Vorlagen.* Mit Beiträgen von Claudia Bodinek, Peter Braun, Tobias Pfeifer-Helke und Claudia Schnitzer. Michael Imhof Verlag [Website: www.imhof-verlag.de], Petersberg 2018. 2 bd. 128 og 640 s. ill. litt. noter. resuméer på tysk og engelsk. personregister. ib. 135 €.

Dette omfattende værk er resultatet af et forskningsprojekt omkring de historiske grafiksamlinger i Staatliche Porzellan-Manufaktur Meissen og i Kupferstich-Kabinett i Staatliche Kunstsammlungen Dresden og samlingernes anvendelse som forlæg for porcelænsmaleriet i Meissen.

De sammenfattende analyser og resultater får man i bind 1, mens bind 2 indeholder gengivelser af porcelænsmalerierne sammenholdt med deres grafiske forlæg.

Lige siden oprettelsen af Porzellan-Manufaktur Meissen i 1710 har grafiske blade (trykgrafik, tegninger og akvareller) været anvendt som forlæg til udformning af modeller og dekorationer. Således ses så tidligt som fra 1710-1712 Commedia dell'Arte-figurer af Poul Heermann (1673-1732) modelleret efter kobberstik af Robert Boissart (ca. 1570-1597). Det er dokumenterbart, at den fremragende skulptør Johann Joachim Kändler (1706-1775), der i 1733 efterfulgte Johann Gottlieb Kirchner (1706-1768) som modelmester, frekventerede Kupferstich-Kabinett og anvendte samlingen som inspirationskilde. Tilsvarende Johann Gregorius Höroldt (1696-1775), der i 1720 kom til fabrikken som såkaldt "husmaler", og fra 1731 blev ansat ved fabrikken som leder af malerafdelingen. Höroldt kom i høj grad både kunstnerisk og teknisk til at præge fabrikken.

Ud fra de grafiske forlæg formåede malerne i Meissen at fremtrylle deres egen billedverden, og det spillede ikke nogen rolle, om forlægget var et grafisk blad eller et tavleværk med planter eller dyr, men vigtigt var det, at billedets konturer var klare, så maleren hurtigt kunne afmale motivet og eventuelt - afhængig af dygtighed - virtuost kombinere det med et andet billede, hvorved et stel kunne inkludere mange forskellige variationer af motivet.

Ud fra antallet af overlevende porcelænsdekorationer kan man lokalisere bestemte emner, der i perioder var efterspurgte, og herigennem også følge hvorledes moden ændrede sig, hvilket fabrikken hurtigt tilpassede sig ved løbende at anskaffe nyudgivne grafiske blade.

Fabrikkens samling af grafiske blade består i dag "kun" af omkring 22.500 enkeltblade. At samlingen ikke er mere omfattende skyldes, at der gennem årene er udskilt en hel del blade, enten fordi motiverne var blevet umoderne, eller fordi de var nedslidte gennem brugen på værkstederne, så undersøgelsesområdet har måttet udvides til andre museers samlinger af grafiske blade for at kunne give et mere fuldstændigt billede af grafiske blades anvendelse på fabrikken.

Kupferstich-Kabinett i Dresden er den ældste samling af grafiske blade i det tysksprogede rum og går helt tilbage til oprettelsen af det kurfyrstelige Kunstkammer i 1560, men et egentligt museum opstod først i 1720. Samlingen af grafiske blade i Kupferstich-Kabinett voksede gennem årene, og samlingen indeholdt i 1764 svimlende 170.000 grafiske blade. Af museets hjemmeside fremgår, at samlingen i dag indeholder mere end en halv million grafiske blade.

Nationalsocialismen og krigen medførte store tab for Kupferstich-Kabinett. 381 værker, der blev betragtet som "Entartete Kunst" (degenereret kunst), blev beslaglagt og dermed ofre for denne udrensning fra naziregimets side og dermed formentlig endte på bålet under en afbrænding af denne kunst i 1939. Samlingen overlevede dog de meningsløse bombninger af Dresden henimod slutningen af 2. Verdenskrig, idet samlingen allerede i 1940 var blevet udlagret på et sikkert fjerndepot. Dog transporterede Den Røde Hær efter afslutningen af krigen 90 % af Kupferstich-Kabinetts grafiske blade til Sovjetunionen, hvorfra størstedelen dog blev tilbageført til DDR og dermed Dresden i 1958. Dog savnes der, som i andre tyske museer, dele

af samlingen som følge af krigen, hvilket for Kupferstich-Kabinett drejer sig om 50.000 grafiske blade.

I perioder, især med sammenfaldende ledelse mellem Porzellanmanufaktur Meissen og Kupferstich-Kabinett lånte fabrikken i Meissen grafiske blade fra Kupferstich-Kabinett til brug for malerne i værkstederne, hvilket man i Kupferstich-Kabinett ikke var begejstret for, da brugen i værkstederne gik hårdt ud over bladene, og bevaringstilstanden ved tilbageleveringen ikke altid var lige god. Man havde således forskellige opfattelser af de grafiske blade, hvor de på fabrikken var et led i produktionsapparatet og ikke noget man tog museale hensyn til, mens de i Kupferstich-Kabinett var en del af samlingen, der skulle bevares for eftertiden.

Kupferstich-Kabinett havde således i 1782 til fabrikken udlånt en fin samling på 32 stik af Angelika Kaufmann (1741-1807), hvis motiver hovedsagelig var af mytologisk, historisk eller allegoristisk karakter samt scener fra den klassiske litteratur såvel som samtidige romaner, motiver der var meget populære i tiden. En motivverden som bevarede sin popularitet helt frem til 1830, så man kan ikke undre sig over, at fabrikken ønskede at beholde disse blade så lang tid som muligt. Da Kupferstich-Kabinett i 1787 insisterede på at få dem tilbage, viste det sig, at stikkene på grund af den intensive brug som studieobjekt og forlæg i værkstederne havde lidt så meget skade, at de ikke længere var anvendelige for Kupferstich-Kabinett, som derfor krævede erstatning, så de kunne genanskaffes, hvad man fik, men da bladene var meget populære, lykkedes det trods ihærdige bestræbelser ikke at genanskaffe dem. I fabrikkens arkiv finder man i dag kun 19 af de oprindeligt 32 stik af Angelika Kaufmann.

Hvis man i øvrigt skulle ønske at læse mere om Angelika Kaufmann, så er der hos Hirmer Verlag i forbindelse med en aktuel udstilling i bl.a. Graues Haus i Wörlitz udkommet bogen *Angelika Kaufmann · Unbekannte Schätze aus Vorarlberger Privatsammlungen*, hvor hendes grafiske værk bliver indgående behandlet.

En anden for såvel fabrikken som Kupferstich-Kabinett væsentlig kunstner er Antoine Watteau (1684-1721), hvor Kupferstich-Kabinett efter inventariet oplister 333 grafiske blade stukket efter værker af Watteau, men da de oprindeligt har været indklæbet i 3 bind, hvoraf det ene er "Kriegsverlust". og som indeholdt 96 værker, så står det lidt uklart, om disse medregnes i de 333. Også på fabrikken anskaffede man Watteaus grafiske blade, men hvor stor samlingen her har været og fortsat er, fremgår ikke. Populære var især hans "fêtes galantes", hvor fornemme herrer og damer klædt på til bal eller iklædte maskerade-kostumer fornøjer sig i kærlig leg i parklignende omgivelser.

Hvis vi skal se på *Raffinesse im Akkord* med danske øjne, så findes der umiddelbart to eksempler på Meissen-porcelæn med topografiske motiver fra Danmark efter grafiske forlæg, som ikke er med i værket.

I værket om *Prinsens Palais* af Inge Mejer Antonsen, som Nationalmuseet udgav i 1992, er gengivet en terrin med underfad, udført i Meissen omkring 1750, og dekoreret med prospekter af Christiansborg, Vallø og Prinsens Palais. Forlægget for gengivelsen af palæet er et stik af den schweiziske kobberstikker Barthélemy de la Roque (Bartholomæus Rocque) fra 1746-1747. Der er værket ikke oplysninger om forlæggene til de to øvrige bygningsværker. På fadet ses endvidere det Ahlefeldtske våben med initialerne M.A.v.A. for hofdame, senere hofmesterinde, komtesse Marie Antoinette Ahlefeldt (1711-1764), der fra 1741 var hofdame hos dronning Sophie Magdalene og fra 1748 hofmesterinde hos prinsesse Louise. De tre prospekter viser hendes tjenestesteder som hofdame.

Designmuseum Danmark skulle, jf jubilæumsskriftet "Selskabet Kunstindustrimuseets Venner gennem femogtyve Aar" fra 1936, have et polykromt malet krus fra Meissen med forgyldt sølvlåg og det danske rigsvåben, hvorunder der ses et prospekt af Øresund med Kronborg og Helsingør. Kruset menes engang at have tilhørt kongehuset, enten udført som bestilling eller modtaget som gave fra August den Stærke til hans gamle allierede fra den store nordiske krig.

Vilhelm Slomann, forfatteren til skriftet fastslår, at

*"Det forgyldte Sølvlaag er stemplet med Ole Flores Wilckens Mestermærke (Olrik 399) og i Københavns Stemplet ses Aarstallet 1725. Da Kruset maa være kommet hertil senest i det samme Aar, har ogsaa den tidlige Datering af det fortrinlige Höroldt-Maleri særlig Interesse.*

*Øresundsprospektet er malet efter et ret stort Kobberstik tegnet i 1718 af Christopher Marselis; det kendes i en lille Samling, "der remarquabelsten Prospekten in Denemarken" alle stukket efter hans Tegninger af J.A. Corvinus og som Hefte udgivet i 1728 af den bekendte Kobberstikforlægger Jeremias Wolff i Augsburg. Den sidste Dato skal man ikke tillægge for stor Betydning, da der intet er i Vejen for, at Enkeltblade har været stukne og udbredte længe forinden.*

*Den brede Guldindfatning af Blomster og Frugter, der indrammer Prospektet og de "indianske" Blomster og Fugle, som er malede paa hver Side af hanken, er udført i Höroldts karakteristiske Stil, med de lyskraftige straalende Farver, der efter japansk Forbillede blev Fabrikens store Indsats og dens Stolthed paa denne Tid, der mere end noget andet grundlagde dens europæiske Ry.*

Jeg har tjekket bogværket "The Sound Toll at Elsinore", der udkom i 2017 i et samarbejde mellem Museum Tusculanum og Told- og Skattehistorisk Selskab, og

hvor en hel del grafiske blade fra Helsingør er gengivet, men har ikke fundet nogen der matcher bedre, så foreløbigt må forlægget tilskrives Christopher Marselis.

Da billedbindet, der omfatter godt 90 kunstnere er alfabetisk opdelt efter kunstner og dermed vanskeligt at anvende, da bindet ikke er forsynet med et register opdelt efter motiv, har jeg ikke umiddelbart kunnet finde frem til, hvilke forlæg der kan tilknyttes andre publicerede objekter. Her ville det have været meget nyttigt med et register opdelt efter motiv, da dette ville have gjort anvendelse af dette i den daglige brug så vigtige bind væsentlig lettere, da man jo i de fleste tilfælde ikke i forvejen har kendskab til kunstneren bag forlægget.

De grafiske blade er gengivet, så alle detailler ses, mens gengivelsen af porcelænet desværre er lidt småt, så man ikke klart kan se malernes fine arbejder, men de dækker behovet med hensyn til sammenholdelsen af det grafiske blad og dets anvendelse.

Mere end 100 museer, auktionshuse, antikvitetshandlere og samlere over hele verden har leveret billedmateriale til værket af såvel grafiske blade som tilhørende porcelæn, hvor de grafiske blade har været anvendt som forlæg.

Et standardværk, som vil være uomgængeligt for museer, auktionshuse og handlende samt samlere, som interesserer sig for Meissen-porcelænets motivverden og historie. En væsentlig tilføjelse til den i forvejen omfattende litteratur om Meissen-porcelænet. Dog vil der ihukommende de danske eksempler fortsat være plads til yderligere forskning i emnet.

*Gunnar Jakobsen*

PS: For *Den kongelige Porcelainsfabrik* i København findes der desværre kun en enkelt beskeden oversigtsartikel af Bredo L. Grandjean *Den kongelige danske Porcelainsfabriks Kobberstiksamling og Produktionen indtil ca. 1800* (Arv og Eje VII/1958, s 34-55) med en "Fortegnelse over grafiske Blade og Kobberstikværker, der er blevet benyttet som Forbilleder for Dekoration eller Form paa dansk Porcelæn i offentlige og enkelte private Samlinger".

At malerier, akvareller eller grafiske blade, enten løse eller fra grafiske albummer, har været anvendt på Den kongelige Porcelainsfabrik, ser man bl.a. af nogle tallerkener med motiver fra København og Helsingør.

Frederik VI's dessertstel har en tallerken med motiv fra Københavns Toldbod malet af Lauritz Lyngbye (1898-1869) i 1833-1834, hvor forlægget har været et maleri (Statens Musem for Kunst, deponeret i Københavns Museum) fra 1820 af C.F. Christensen (1805-1883). I samme stel findes også en tallerken med "Helsingørs Havn - seet fra den syndre Side", som der står S.H. Petersens værk "Dansk Atlas" fra 1833, hvor forlægget formentlig har været en ukoloreret akvarel. Begge disse tallerkener tilhører kongehuset.

Clay Keramikmuseum Danmark har en oval tallerken med Frederik VI's navnetræk og et tilsvarende motiv fra Helsingør, formentlig et udkast til stellet.

En anden tallerken, reddet og klinket af en antikvitetshandler, har også Københavns Havn og "Toldboden - La Douane" som motiv, hvor forlægget enten er en tegning (Københavns Museum) fra 1854 eller et litografi efter Emmanuel Larsen (1823-1859) litograferet af Ad. Kittendorf, hvor litografiet også er set smukt håndkoloreret.

*GJ*